

mr Mirela Karadža
Fakultet humanističkih nauka u Mostaru

Utjecaj teorija o usvajanju jezika na metodiku nastave stranih jezika

UDK 371.3:81'243]

Sažetak

U pedesetim godinama, prošlog vijeka, žestoko su se sukobljavala mišljenja američkih psihologa o prirodi učenja maternjeg jezika. Jedni su vjerovali da je razvoj i učenje jezika podstaknuto faktorom okoline i da načela operantnog uvjetovanja, koja se koriste za ljudsko ponašanje, mogu objasniti usvajanja jezika i razvoj jezičkih vještina. Drugi istaknuti psiholozi i lingvisti su vjerovali da takva bihevoristička gledišta nikako ne mogu objasniti procese brzog usvajanja maternjeg jezika, jer je jezik, tvrdili su, urođena čovjekova sposobnost koju dijete rođenjem donosi na svijet.

B. F. Skinner i Noam Chomsk glavni su predstavnici ta dva gledišta koja čine dvije suprotstavljene teorije, dva ekstremna pola na skali koja sadrži i mnoga druga gledišta (kognitivna, funkcionalna, i dr) o razvoju i načinu usvajanja jezika.

Kasnija su istraživanja pokazala da nijedno od ovih shvaćanja nije do kraja i u svim okolnostima ispravno i da su ona, zapravo, nepotpuna, jer je učenje nekog jezika međusobni utjecaj urođenih faktora i faktora okoline.

Za istaknutog i savremenog lingvistu Čomskog, karakteristična je teorija koja psiholingvističkog karaktera. Ta je teorija indirektno utjecala i na metodička rješenja u nastavi stranih jezika. Druga teorija, koju vezemo za Skinnerovo ime, je bihevoristička. Ona je imala direktan upliv u nastavu stranih jezika.

Iako su se ove rasprave uglavnom odnosile na usvajanje maternjeg jezika, stvarane su mnoge paralele između ovog procesa i procesa učenja stranog jezika, s obzirom da se u oba slučaja radi

o usvajanju (učenju) jezika. Ako tome još dodamo činjenicu, koju zastupa Čomski, da su svi jezici u svojoj dubinskoj strukturi (deep structure) slični, jer su proizvod ljudskog uma, a ljudski um je biološki određen i podliježe istim zakonitostima, bez obzira na rasu, boju kože, na pripadnost različitim narodima i slično – biće nam lakše uvidjeti vezu između ova dva procesa i mogući utjecaj ovih teorija na nastavu stranih jezika, iako ti utjecaji imaju različite karakteristike i različite puteve djelovanja na metodička opredjeljenja u nastavi stranih jezika.

Ključni pojmovi: nastava stranih jezika, usvajanje i učenje jezika, psiholingvistička i bihevoristička teorija, govorni mehanizmi, kreativnost u govoru, reproduktivna i produktivna faza učenja stranog jezika.

Utjecaj bihevorističke teorije usvajanja jezika na nastavu stranih jezika

Zastupnici bihevorističke teorije, čiji je glavni predstavnik Skinner, argumentirano tvrde da postoji utjecaj okoline na dijete pri usvajanju jezika. Oni naglašavaju socijalni kontekst u kojem dolazi do učenja govora. Socijalna sredina pruža djetetu model govora po S-R shemi (stimulus- respons) – podstiče ispravna imitiranja, a suzbija neispravna.

Bihevoristi smatraju da dijete mora čuti govor odraslih da bi i samo moglo govoriti – isto kao što ptić mora čuti pjesmu od svoje majke da bi i sam znao pjevati.

Dakle, genetski program o kojem govore predstavnici psiholingvističke teorije i nativizma, nikada ne bi mogao biti realiziran bez odlučujućeg utjecaja specifične spoljne sredine.

Dijete uči jezik imitiranjem struktura govora odraslih, iako ne razumije njihov sadržaj.

Utjecaj ove teorije na nastavu stranih jezika je zaista direktan. U nastavi stranih jezika se, po shemi podsticanja-reagiranja, mogu izgrađivati brojne vještine i mehanizmi. Govorni mehanizmi su nužna pretpostavka za učešće u komuniciranju, za fluentnost u govoru, i kad se taj govor kreira, a i kad se sluša i razumije. Takve govorne mehanizme je moguće izgrađivati samo pomoću velikog broja raznovrsnih vježbi, pa i drilova, a drilovi su stvoreni na bihevorističkoj teoriji učenja. To znači da su neki

stavovi biheviorističke teorije ne samo prihvatljivi, već i nužni u nastavi stranih jezika. Bez velikog broja vježbi, ne mogu se izgrađivati vještine koje su potrebne da bi se ostvario cilj nastave stranih jezika niti se mogu izgrađivati govorni mehanizmi. Nastavnik treba insistirati na dijaloškim vježbama kojim će se učenici osposobljavati za verbalna reagiranja i adekvatno verbalno ponašanje (davanje i pribavljanje informacija, reagiranje na zapovijedi i sugestije, reagiranje na obavijest, i sl). Verbalni stimulans će kod učenika inicirati verbalne reakcije koje prirodno i adekvatno odgovaraju datoj situaciji, ako nastavnici na tome insistiraju (prema Tanoviću, 1972, 289).

Ovakve vježbe mogu poslužiti kao osnova rada u nekim fazama nastavnog procesa, ali mora se biti oprezan, jer te vježbe ne bi trebale biti dominirajuće u organiziranju nastave stranih jezika. Dril-vježbe su pretkomunikativne i ostvaruju se u pretkomunikativnoj fazi rada. One osposobljavaju učenike da manipuliraju naučenim jezičkim jedinicama, pa predstavljaju nužan, ali ne i dovoljan uvjet za uspješno komuniciranje na stranom jeziku. Učenicima ta faza ne smije biti posljednja, jer odmah zatim mora uslijediti produktivna, komunikativna faza, pošto mehaničko ponavljanje ne obezbjeđuje razumijevanje sadržaja (zato ga neki psiholozi upoređuju s papagajskim ponavljanjem). Učenici koji strani jezik usvajaju isključivo uz pomoć dril-vježbi – iako su izgradili jezičke automatizme i reflekse – ne mogu uspješno reagirati na stranom jeziku u potrebama konkretne govorne situacije. Zapravo, oni verbalno reagiraju samo na podsticaj, najčešće na već poznati i uvježbani, ali sami ne znaju poduzeti govornu inicijativu, pogotovo u novoj govornoj situaciji.

Dakle, s pretkomunikativnom fazom se nastavnici stranih jezika ne smiju zadovoljiti. Moraju težiti komunikativnoj fazi i kreativnoj upotrebi dotad naučenog gradiva. Čomski ističe kreativnost i kreativan čin pri govoru, ili pri razumijevanju govora, kao najvažniju karakteristiku ova dva vida govorne aktivnosti.

Utjecaj psiholingvističke teorije usvajanja jezika na nastavu stranih jezika

Za Čomskog i njegove istomišljenike, jezik je općeljudska i kreativna sposobnost. Kreativna i stvaralačka priroda dolazi do

izražaja pri upotrebi svakodnevnog govora u procesu komuniciranja (i u fazi razumijevanja i u fazi kreiranja govora).

Čomski smatra da dijete ima urođenu sposobnost da shvati dubinsku strukturu jezika, tj. da dijete do navršene 8. godine života izuzetno dobro ovlada maternjim jezikom.

Sposobnost usvajanja i upotrebe jezika je čovjeku urođena (innate). Jezik je čovjekova sposobnost koju rođenjem donosi na svijet. Noam Čomski, kao glavni predstavnik ovakvog nativističkog stava, smatra da su djeca rođena sa *uređajem za usvajanje jezika* u svojim mozgovima (izvorno „LAD“- The Language Acquisition Device), što je kasnije proširio u postojanje *univerzalne gramatike* u mozgovima djece. Univerzalna gramatika sadrži univerzalne principe koji karakteriziraju skoro sve jezike i parametre koji čine razliku među jezicima. Primijenjeni lingvisti ne polažu mnogo na teoriju univerzalne gramatike, iz prostog razloga što ona ne obrađuje ono što ih zanima – ona ističe jezičku urođenu sposobnost, a ne puteve usvajanja govora. Drugim riječima, ona zaključke bazira isključivo na urođenim sposobnostima, zanemarujući puteve koji dovode do ovladavanja govorom i jezikom. Zasnovati nastavu stranog jezika na principima univerzalne gramatike za nastavnike predstavlja usko definiranu metu. Nastava stranih jezika mora obuhvatati i procese usvajanja jezika iz svih njegovih jedinica, a ne samo „srž“ – gramatiku. Stav da mnogi nastavnici, s pravom, nalaze primaran cilj u podučavanju sposobnosti da koriste jezik u komunikaciji prije nego u poznavanju pravila, samo je jedan dio istine i jedan aspekt o uspješnom podučavanju stranog jezika. Međutim, ovakav stav, iako u osnovi ispravan, nije dovoljan putokaz za konkretna metodička opredjeljenja. U ovakvom stavu su zanemareni postupci kojim će se ostvariti krajnji cilj nastave: izgrađivanje sposobnosti za uspješno, usmeno i pisano, komuniciranje na stranom jeziku.

Dakle, za razliku od bihevorista, Čomski i njegove pristalice smatraju da dijete ne imitira jezik, već samo aktuelizira svoje urođene sposobnosti koje karakteriziraju ljudski rod i uspostavlja vezu između zvuka i značenja. Djeca ne uče jezik imitiranjem, već ga stvaraju (kreiraju).

Kad to ne bi bilo tačno, ne bi svako dijete od pet ili šest godina bilo kadro proizvesti i razumjeti bezbroj rečenica koje nikad prije nije čulo.

Iz svega slijedi da je Čomski na nastavu stranih jezika utjecao ipak indirektno, za razliku od direktnog, biheviorističkog utjecaja.

Poznato je da je Čomski tvorac generativne gramatike i da su svi smjerovi generativne gramatike izuzetno značajni za lingvistiku, ali oni nisu izravno primjenjivi u nastavi stranih jezika. Pomalo komplicirane transformacije, površinske i dubinske strukture jezika, o kojim govori Čomski, nisu primjenjive u praktične svrhe u nastavi stranih jezika.

Ali, nesporan je golemi doprinos Čomskog za razumijevanje prirode govora, a dijelom i promjeni stavova u procesu podučavanja stranih jezika. Skrenuo je nastavni proces s tokova Skinnerova biheviorizma i istakao kreativnost kao najvažniju karakteristiku u procesu govora ili njegovog razumijevanja.

Mnogi nastavnici su, s pravom, poslije ovog otkrića revidirali svoje stavove u svjetlu pogleda Čomskog, tj. promijenili način izvođenja tehnika rada u učionici. Na važnost argumenata koje zastupa Čomski (a posebno onog argumenta koji se odnosi na to da upotreba jezika treba da bude kreativna), nastavnik će ukazati učenicima korištenjem produktivnih vježbi u nastavi stranih jezika. Insistiranjem na korištenju tih vježbi, nastavnik bi trebao stimulirati učenike da kombiniranjem ranije naučenih činjenica slobodnije upotrebljavaju strani jezik. Prije svega, nastavnik treba strpljivo i pouzdano upućivati učenike kako da to čine. Mogu početi s prepričavanjem naučenog štiva drukčijim redom, da u njega unose svoja vlastita iskustva ili iskustva koja se odnose na učenikovu sredinu. Učenici se ne smiju zadržati na reproduktivnom nivou, tj. na nivou na kojem će samo prepričati tekst, bez ikakvih izmjena i kombiniranja. Tada bi učenik stao na pola puta, jer se ne bi zadovoljio cilj nastave stranih jezika. A cilj te nastave nije u percipiranju niti reproduciranju naučenih jezičkih modela, već u praktičnom ovladavanju jezikom kao sredstvom komunikacije; da se razumije, da se zna upotrijebiti adekvatno trenutnoj situaciji, te da se u određenom obimu i nivou savlada pisanje i čitanje.

Postoje raznovrsne vježbe produktivnog karaktera kojim se stimuliraju učenici: govornim i pismenim vježbama uz pomoć aplikacija, pisanim sastavima po planu, postavljanjem pitanja, analogijom (samostalnim zaključivanjem), samostalnim radom na tekstu.

Dakle, ovo je posljednja faza rada (perceptivna i reproduktivna su prva i druga), koja zahtijeva relativno samostalnu upotrebu naučenih jezičkih elemenata, izvjesno slobodnije kombiniranje radi saopćavanja, tj. radi komuniciranja na stranom jeziku.

Zaključak

Iako teorija koju zastupa Čomski isključuje teoriju koju zastupa Skinner, i obratno, to nikako ne znači da se u nastavi stranih jezika trebamo opredijeliti samo za jednu od tih teorija. Opredjeljenje isključivo i samo za jednu od datih teorija vodilo bi, svakako, ekstremizmu i isključivosti. Kompromisi su u praktičnim opredjeljenjima nastavnika stranih jezika ne samo mogući, već i nužni. To znači, u nastavi moramo organizirati veliki broj raznovrsnih vježbi, pa i veliki broj drilova, ali i uvijek insistirati na tome da učenici kreativno primjenjuju naučeno gradivo, da samostalno kombiniraju i rekombiniraju naučene jezičke jedinice, u cilju komuniciranja, ostvarivanja željenog značenja, odnosno u cilju razumijevanja kombinacija koje ranije nisu naučili. Ovakvi kompromisi su nužna pretpostavka za uspješno organiziranje nastave stranih jezika, uvjet za isključivanje ekstremizma u nastavi.

Dakle, nastavnici stranih jezika u svom praktičnom radu treba da pomiruju zahtjeve suprotstavljenih teorija u cilju ostvarivanja jedinog cilja današnje nastave stranih jezika – osposobljavanja učenika da uspješno komuniciraju na stranom jeziku.

Literatura

1. Brajković-Kentrić, Dragica, *Suvremeni pristup učenju stranih jezika*, Beograd, 2000.
2. Bugarski, Ranko, *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa xx vek, Beograd, 1996.
3. Prebeg-Vilke, Mirjana, *Uvod u Glotodidaktiku*, Teorija nastave stranih jezika s posebnim obzirom na engleski jezik, Zagreb, Školska knjiga, 1977.
4. Tanović, Mustafa, *Savremena nastava stranih jezika. Teorija i praksa*, „Svjetlost“, izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1972.
5. Tanović, Mustafa, *Savremena nastava stranih jezika u teoriji i praksi - II*, IGKRO „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike, Sarajevo, 1978.